

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГА ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

За результатами аналізу наукових джерел розкрито сутність понять «компетентність» і «професійна компетентність». Визначено, що компетентність, у практично орієнтованому розумінні, це досвідченість суб'єкта як умілість ефективно вирішувати практичні завдання, використовуючи при цьому відповідні наукові знання. Професійна компетентність відображає готовність і здатність людини кваліфіковано виконувати професійні функції згідно із прийнятими у суспільстві нормативами і стандартами. Педагог позашкільного навчального закладу має оволодіти всіма складовими професійної компетентності, зокрема когнітивно-технологічною, методичною, комунікативною, психологічною, валеологічною, загальнокультурною тощо, а також способами мотивації діяльності, навичками формування необхідних компетенцій для професійного самовдосконалення.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, досвід, досвідченість, педагог позашкільного навчального закладу.

Компетентнісний підхід виступає нині одним із найперспективніших у педагогічній науці. Він становить такий зміст освіти, котрий не зводиться до знаннево-орієнтаційного компонента, а передбачає оволодіння досвідом вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей. Йдеться про підвищення ролі позашкільної освіти у процесах виховання, соціалізації дітей та учнівської молоді, формування соціальної компетентності учнів та відповідної підготовки педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів, підвищення рівня їхньої професійної компетентності.

Сьогодні навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах охоплює такі галузі знань і практичної діяльності, які виходять за межі гурткового заняття, підручника, навчального плану. А це, своєю чергою, підвищує вимоги до педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів. У статті 21 Закону України «Про позашкільну освіту» визначено, що педагогічним працівником цих закладів повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи [1, с. 6-8].

Проблема компетентності, різні її аспекти, привертала увагу багатьох дослідників. Вона розроблялася і була представлена в працях зарубіжних учених Р. Бадера, Д. Мертенса,

Б. Оскарсона, А. Шелтена. Українські перспективи компетентностей в сучасній освіті досліджували вчені І. Бех, Н. Бібік, О. Биковська, В. Вербицький, О. Локшина, О. Кононко, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та інші. Практичну реалізацію формування компетентностей особистості розкрили в своїх працях російські вчені В. Болотов, І. Зимня, Е. Зеєр, М. Катуннова, О. Лебедев, А. Хуторської та інші.

Проблеми формування компетентності сучасного фахівця стали предметом багатьох психолого-педагогічних досліджень, в яких установлені як загальні закономірності (В.В. Баркасі, О.М. Білик, О.Ф. Босак, Н.М. Веніг, І.А. Воробйова, Л.П. Голованчук, Н.Б. Завіниченко, Л.Г. Карпова, С.В. Козак, О.І. Селіванова, І.П. Ящук, J.K. Britell, F. Weiss), так і конкретні психолого-педагогічні умови означеного процесу (В.О. Моляко, С.Г. Вершаловський, С.В. Андрушівська, Т.Т. Брагін та інші).

Мета статті — охарактеризувати основні професійні компетентності педагога позашкільного навчального закладу.

На сьогодні до визначення поняття «компетентність» у науковій літературі немає єдиного підходу. Компетентність тлумачиться як досконале володіння знаннями, справою; як результат освіти та виховання; як творче застосування здобутих знань у проблемних ситуаціях. Компетентність має складний зміст, який інтегрує професійні, соціально-педагогічні, соціально-психологічні, правові характеристики. Аналіз наукової літератури свідчить про наявність таких підходів до визначення поняття «компетентність»: здатність, здібність; сукупність досвіду; певний набір умінь, навичок; сполука психічних якостей; ефективна модель дії. Більшість авторів поділяють думку, що компетентність охоплює: комплекс знань, умінь, навичок; постійне оновлення знань, самовдосконалення себе як особистості та професіонала; поглиблене знання з певної проблеми, питання тощо; відповідність певним стандартам; уміння впроваджувати набуті теоретичні надбання на практиці; креативний підхід до розв'язання проблеми (як особистої, життєвої, так і професійної).

Академік І. Бех вирізняє два рівні сформованості компетентності особистості: вищий і нижчий. За стихійного формування компетентності людина шляхом проб і помилок оволодіває рядом різноманітних практичних способів дій, — йдеться про нижчий рівень. Вищий рівень компетентності репрезентується сформованістю в суб'єкта компетентності як єдності,

в якій науково орієнтовна основа дії визначає логіку її практичного виконання, що полягає в інтелектуально-моральній саморегуляції, спрямованій на ефективне вирішення суб'єктом певних життєвих проблем [2].

Оскільки професійна компетентність сучасного фахівця виходить за межі, окреслені особливостями його фаху, то виявляється потреба у формуванні спеціаліста з уніфікованим набором загальнопрофесійних та життєвих якостей, на основі яких формуються інші, специфічні та вузькопрофесійні, аспекти. Тому процес формування компетентного фахівця є частиною формування особистості. Відповідно, цей процес у своїх суттєвих рисах має бути особистісно центрованим та спрямованим на три сфери особистісної реалізації: сфера суб'єкта; сфера взаємодії людини з іншими людьми; сфера діяльності людини. У всіх цих сферах важливими є якості особистості, що і зумовлює потребу під час формування компетентного спеціаліста орієнтуватися на його особистість.

Сутність професійної компетентності найчастіше виражається у сформованості комплексу якостей, що відповідають вимогам праці. Професійна компетентність відображає готовність і здатність людини кваліфіковано виконувати професійні функції відповідно до прийнятих у суспільстві нормативів і стандартів. Оскільки соціальні норми рухливі, ця характеристика має конкретно-історичний характер. Її змістовне й структурне наповнення динамічне, проявляється й може бути оцінено тільки під час практичної діяльності.

До структури поняття «професійна компетентність» входять три компоненти: гуманно-особистісна орієнтація, уміння системно сприймати існуючу реальність і системно в ній діяти, вільне орієнтування у предметній сфері. Перелічені три структурних компоненти професійної компетентності перебувають у процесі постійного формування. По-перше, компетентність проявляється в умінні співвіднести свою діяльність із тим, що напрацьовано на попередньому рівні, у здатності продуктивно взаємодіяти з колегами, застосовувати історичний й інноваційний досвід, в умінні узагальнити й передати свій досвід іншим. По-друге, за постійно мінливої ситуації необхідною нормативною якістю фахівця стає креативність як спосіб буття в професії. І, нарешті, професійно компетентний фахівець будь-якого рівня здатний до рефлексії, тобто до способу мислення, що припускає відсторонений погляд на власну особистість. Усі названі складові професійної компетентності,

будучи тісно взаємопов'язані, утворюють складну структуру, що формує «ідеальну модель» фахівця. Вони визначають його особистісно-діяльнісну характеристику, оскільки компетентність проявляється тільки в діяльності й може бути оцінена лише в рамках конкретної професії.

Відкритість, увага до кожного, діяльний інтерес до людини, знання закономірностей, за якими розвивається і формується індивідуальність на різних етапах життєдіяльності, — усе це прояви гуманно-особистісної орієнтації як базового компонента структури професійної компетентності. Основну вимогу до професійної діяльності фахівця, зумовлену наявністю цього компонента, можна визначити як «уміння відчувати людину».

Професійно компетентного фахівця вирізняє також особливий стиль мислення й бачення світу, особливо в тій його частині, що стосується професійної реальності. Для цього потрібен системно-цілісний погляд, що сполучить уміння структурувати професійні явища й процеси зі сприйняттям їх у контексті цілого. Цей компонент професійної компетентності позначимо як уміння системно сприймати професійну реальність. Воно формується за цілеспрямованої роботи з удосконалення професійного мислення.

Наступним значущим компонентом професійної компетентності є здатність вільно орієнтуватися в предметній сфері, на основі якої вибудовується професійна взаємодія.

Крім трьох названих вирізняють ще такі структурні компоненти компетентності, як технологічність, уміння інтегруватися з «іншим» досвідом, креативність, здатність до рефлексії.

1. Професійно компетентним фахівцем неможливо бути без уміння грамотно й адекватно своєму історичному часу використовувати професійні механізми, напрацьовані в культурно-цивілізаційного розвитку. Тому одним із важливих компонентів професійної компетентності є технологічність.

2. Важко уявити собі фахівця, що діє хаотично й безсистемно, вирішуючи професійні завдання, погано орієнтується у своєму предметі, не вміє самонавчатися. Специфіка сучасної ситуації жадає від спеціаліста ще цілого ряду якостей, серед яких уміння інтегруватися з «іншим» досвідом (історичним, інноваційним, досвідом колег). Подібне вміння запобігає недоцільному запозиченню досвіду, попереджає зневагу до існування інших підходів.

3. У контексті творчої волі сучасний фахівець потребує креативності як нормативної, професійно необхідної якості.

У структурі компетентності вона є своєрідним вираженням здатності адаптуватися до постійно мінливої ситуації, свідчить про готовність користуватися професійною волею на індивідуально-особистісному рівні.

4. Наступним компонентом структури професійної компетентності є здатність до рефлексії. Оволодіння її прийомами виробляє «здорову критичність», запобігає формуванню стереотипів мислення й поведінки.

Зазначені складники професійної компетентності можна розглядати як нормативно необхідні для успішної діяльності фахівця в сучасних умовах. Усі вони тісно взаємозалежні, причому кожний наступний продуктивний лише за наявності попереднього, сформованого в достатньому ступені. Кожний компонент виконує свої функції.

Згідно із засадами компетентнісного підходу, професійна компетентність педагога ґрунтується на знаннях, нормах, цінностях, здібностях, набутих завдяки неперервному самонавчанню, самотворенню, самовдосконаленню і самореалізації. Вона визначається колом повноважень у сфері професійної діяльності, що окреслюють індивідуальний стиль роботи, спосіб досягнення навчально-виховної мети, забезпечують якість і ефективність професійної діяльності. Компетентність педагога — це процес набуття ним певних компетенцій, які він впроваджує в практику.

Педагог має оволодіти всіма складовими професійної компетентності, зокрема когнітивно-технологічною, методичною, комунікативною, психологічною, валеологічною, загальнокультурною тощо, а також способами мотивації діяльності, навичками формування необхідних компетенцій для професійного самовдосконалення.

Когнітивно-технологічна компетентність окреслює професійний горизонт, охоплює знання, кваліфікацію і досвід практичної діяльності в галузі свого предмета, науково-предметні, методологічні, дидактичні, психологічні знання; використання прийомів педагогічного менеджменту; уміння організовувати суб'єкт-суб'єктний навчальний процес, тобто педагогічну взаємодію, спрямовану на розвиток особистості, її підготовку до розв'язання завдань життєтворчості.

Методична компетентність педагога у сфері засобів формування знань, умінь і навичок передбачає засвоєння педагогом нових методичних і педагогічних ідей, підходів до навчально-виховного процесу в сучасних особистісно орієнтованих, роз-

вивальних, креативних тощо технологіях, володіння різними методами і формами організації навчання. Серед арсеналу методів і форм — семінари, колоквіуми, диспути, рольові ігри, керовані дослідження та проекти, відповідно проблемно-пізнавальні, проблемно-ситуативні, конструктивні, творчі тощо.

Комунікативна компетентність педагога — це знання, вербальні та невербальні уміння і навички спілкування з урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей вихованців, уміння впливати на встановлення сприятливого психологічного клімату в колективі; бачити в дитині особистість, поважати її думку.

Соціальна компетентність педагога містить характеристики педагога з високим рівнем усвідомлення соціальних проблем і способів взаємодії із суспільством: уміння знаходити інформацію і впевнено конструювати поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуваннями, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності, робити вибір, брати на себе відповідальність, формувати в гуртківців патріотичні почуття, повагу до історії, традицій українського народу тощо.

Психолого-педагогічна компетентність педагога охоплює володіння педагогічною діагностикою, уміння здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічної діагностики, знання вікової психології, уміння виявляти особистісні особливості дітей, визначати і враховувати емоційний стан дитини, грамотно будувати взаємовідносини з адміністрацією, колегами, батьками вихованців.

Прогнозувально-рефлексивна компетентність педагога забезпечує вміння конструювати траєкторію розвитку вихованця, здійснювати його індивідуальний розвиток; уміння технологічно прогнозувати, моделювати, планувати перебіг навчально-виховного процесу; здійснювати моніторингово-рефлексивні операції; прогнозувати динаміку розвитку дитячого колективу й особистості кожного вихованця, його якостей, почуттів, волі й поведінки, можливих відхилень у розвитку. Етапи професійної діяльності педагога набувають вигляду: прогнозування — планування — реалізація — моніторинг — рефлексія — корекція — проектування подальшої діяльності.

Психологічна компетентність педагога передбачає вміння усвідомлювати рівень власної професійної діяльності, своїх спеціальних, методичних і комунікативних спроможностей,

потенціалу; знання про засоби професійного самовдосконалення; уміння бачити недоліки у своїй роботі, бажання самовдосконалюватись; визначати завдання та шляхи власної самоосвіти й самовдосконалення.

Інформаційно-технологічна компетентність педагога — уміння і навички роботи з комп'ютерними джерелами, Інтернетом; застосування раціональних прийомів пошуку, аналізу, адекватного відбору, систематизації, інтерпретації, адаптації та використання інформації відповідно до завдань навчання і виховання; оптимізація навчального процесу на основі комп'ютеризації, використання технічних засобів, сучасних технологій, засобів моніторингу процесу навчання тощо.

Управлінська компетентність охоплює володіння педагогом методами, прийомами організації власної діяльності та ефективної діяльності вихованців; управління процесом засвоєння гуртківцями знань: визначення цілей діяльності, розроблення і реалізація способів діяльності, отримання інформації про ступінь досягнення цілей діяльності, корегувальний вплив на способи діяльності з метою зменшення різниці між запланованим і реальним ступенем досягнення цілей діяльності.

Компетентність у спільній творчості передбачає здатність педагога продуктивно й гармонійно організовувати навчальну взаємодію для досягнення спільної мети, спільного продуктивного результату, готовність педагога до спільної творчості, співпраці з колегами, батьками вихованців, громадськістю та ін.

Полікультурна компетентність відображає знання педагогом культурних, національних надбань, менталітету представників різних національностей, досягнень української та світової культури; толерантне ставлення до культури і традицій інших народів.

Валеологічна компетентність педагога забезпечує здоровий спосіб власного життя у фізичній, соціальній, психічній та духовній сферах, організацію власної праці й упровадження здоров'язбережувальної функції розвитку вихованців, оволодіння ними вміннями та навичками турботи про своє здоров'я, створення належних умов для їхньої нормальної життєдіяльності.

Загальнокультурна компетентність педагога — досягнення високого рівня розвитку в суспільному, виробничому й духовному житті.

Шляхами удосконалення професійної компетентності педагогів позашкільних навчальних закладів є: курси підвищення

кваліфікації; творчі групи та методичні об'єднання в позашкільних навчальних закладах; конкурси професійної майстерності; самоосвіта педагогів; організація обласних та всеукраїнських конференцій, семінарів, виставок, конкурсів, змагань із різних напрямів позашкільної освіти; атестація педагогічних кадрів. Передумовою якісних змін у професійному розвитку педагогів позашкільних навчальних закладів є соціальне замовлення на підготовку спеціалістів, які прагнуть до саморозвитку і самореалізації. Тому існує потреба у педагогах нового типу, які вміють швидко опановувати необхідні компетентності, розробляти освітні програми нового покоління, працювати в команді однодумців, а також самі здатні до самоосвіти й саморозвитку.

Література

1. Про позашкільну освіту: Закон України // Освіта України. — 2000. — № 31. — С. 6-8.
2. Бех І.Д. Комунікативна компетентність педагога в оптимізації виховного процесу / І.Д. Бех // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. — К., 2005. — Вип. 8, кн. 1. — С. 6-11.
3. Забродська І.М. Педагог позашкільного навчального закладу: від професійної компетенції до професійної майстерності / І.М. Забродська // Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів: матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (25-27 лютого 2013 року, м. Київ) / за ред. І.Д. Бе́ха, С.Л. Дахнова, С.Г. Мартової, В.В. Мачуського. — К., 2013. — С. 242-244.
4. Мачуський В.В. Подготовка педагогов внешкольных учебных заведений к формированию социальной компетентности учащихся / В.В. Мачуський, А.В. Корнієнко // Дополнительное образование детей в изменяющемся мире: перспективы развития востребованности, привлекательности, результативности: материалы Международной науч.-практ. конференции (30 сентября — 2 октября 2013г.) / за ред. А.В. Кислякова, А.В. Щербакова. — Челябинск: ЧИППКРО, 2013. — Ч. 2. — С. 373-378.

По результатам анализа научных источников раскрыта сущность понятий «компетентность» и «профессиональная компетентность». Определено, что компетентность, в практически ориентированном смысле, это опытность субъекта как умелость эффективно решать практические задачи, используя при этом соответствующие научные знания. Профессиональная компетентность отражает готовность и способность человека квалифицированно выполнять профессиональные функции в соответствии с принятыми в обществе нормативами и стандартами. Педагог внешкольного учебного заведения должен владеть всеми составляющими профессиональной компетентности, в частности когнитивно-технологической, методической, коммуникативной, психологической, валеологической, общекультурной и т.д., а также

способами мотивации деятельности, навыками формирования необходимых компетенций для профессионального самосовершенствования.

Ключевые слова: компетентность, профессиональная компетентность, опыт, опытность, педагог внешкольного учебного заведения.

V. V. Machuskyi

Professional Competence of Teacher of Out-of-School Educational Institution

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine).

In this paper, according to the results of analysis of scientific sources, the essences of the concepts of competence and professional competence are defined. Competence, in a skills-oriented sense, is determined to be an experience of the subject as an ability to effectively solve practical problems, using appropriate scientific knowledge. Professional competence reflects the willingness and ability of a person qualified to perform professional functions in accordance with accepted in society norms and standards. Due to social norms being mobile, this characteristic depends on specific historical periods. Its content and structure are dynamic, manifest themselves and can be evaluated only during practice. The structure of the concept «professional competence» includes three components: individual and humane orientation, the ability to systematically perceive the current reality and systematically act in it, a free orientation in the subject area. The teacher of out-of-school educational institution should master all the components of professional competence, including cognitive, technological, technical, communicative, psychological, valueological ones etc., as well as ways to motivate activity, form skills and necessary competences for professional perfection.

Keywords: competence, professional competence, experience, experience, out-of-school teacher.

References

1. Pro pozashkilnu osvitu: Zakon Ukrainy. (2000) [On out-of-school education] (Law of Ukraine). Osvita Ukrainy [Education of Ukraine], 31, 6-8.
2. Bekh, I. D. (2005). Komunikativna kompetentnist pedahoha v optymizatsii vychovnoho protsesu [Communicative competence of the teacher in the educational process optimization]. In Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Vol. 8 (1) (pp. 6-11). Kyiv.
3. Zabrodska, I. M. (2013). Pedahoh pozashkilnoho navchalnoho zakladu: vid profesiinoi kompetentsii do profesiinoi maisternosti [Teacher of out-of-school educational institution: from professional competence to professional skills]. In I. D. Bekh, S. L. Dachnov, S. H. Martova & V. V. Machuskyi, Formuvannia bazovykh kompetentnostei u vykhovantsiv pozashkilnykh navchalnykh zakladiv [Formation of basic competences of pupils in out-school educational institutions]. Proceedings of conference: (pp. 242-244). Kyiv.
4. Machuskyi, V. V. & Kornienko, A. V. (2013) Podgotovka pedagogov vneshkolnykh uchebnykh zavedenii k formirovaniu sotsialnoi kompetentnosti uchashchihsia [Training of out-of-school educational institutions teachers to the formation of social competence of students]. In A. V. Kysliakova & A. V. Shcherbakova, Dopolnitelnoie obrazovaniie detei v izmeniaiushchemsia mire: perspektivy razvitiia vostrebovannosti, pryvlekatelnosti, rezul'tativnosti: Vol. 2 [Additional education of children in a changing world: